

MAJTÉNYI LÁSZLÓ:

Az alkotmányos öntudat erősödése Strafford grófjától Kende Juditig,
avagy túllépni a Gusztus Húszas Kotmányon és az alaptörvényes mai időn¹

Az alkotmányos érzék

Az országok alkotmányos életének kiindulópontja, szabadságuk alapköve az alkotmányos érzék. Mi több, rendszeren minden az alkotmányos érzék meglétén áll vagy bukik, azonban – holott az alkotmányos gondolkodás szerint ez éppen logikus volna – olykor az egyénileg kifejtett alkotmányos érzék, ha a közösség igazságérzetével vagy akár csak a hatalmon lévők érdekeivel ütközik, nem ment meg.

Az újkor kezdetének is tartott angliai forradalomban 1640-ben [Strafford grófját](#) I. Károly titkos tanácsosát hazaárulással vádolták. A parlament legelőször csak azt követelte, hogy I. Károly nevezze meg azokat, akik gonosz tanácsaikkal döntéseit befolyásolták. Strafford lett a főkolompos. A fess főrendet amúgy nem nagyon szívelték, amire rá is szolgált, nem volt ő sem alkotmányos, sem pedig rendes ember, hiszen a parlament nélküli kormányzásban, a titkos kamarillapolitizálásban segítette a királyt, továbbá vérszívó adóztató is volt. Perében azonban az alkotmányos elvek inkább az ő oldalán álltak. A vád egy előkotort, legalábbis kétértelmű titkos feljegyzésén alapult, melyben az írországi hadsereg felhasználhatóságáról írt „e királyság”-ban. A gróf állítása szerint Skócia megfékezéséről volt csupán itt szó, vádlói ellenben azt állították, a hadsereg angliai bevetéséről, azaz hazaárulásról. Az impeachment gyöngye lábakon állt, a per politikai, a vád pedig konstruált elemekben bővelkedett. Strafford grófját a „kumulatív felségsértés” vádját nevetségessé tette. Vádlói nem tudták megnevezni a törvényt, amely ellen vétett volna. Ő pedig alappal hivatkozott arra, hogy „Ha nincs törvény, nincs törvénytértés sem!” A gróf bösz és általa is dühített bírái előtt állt, nem bízhatott bennük, védekezése pedig, noha arra is hivatkozott, hogy még a nem-bűncselekményt sem követte el, eredménytelennek bizonyult. Az ő példája azt jelzi, hogy adott esetben az alkotmányos jog kevés lehet a kihívott sors ellen. A dolgok oda fejlődtek végül, hogy szegény őt 1641-ben nyilvánosan fejezték le Londonban. Pár évre rá, így szokás mondani, porba hullt a király feje is. Daliás idők. (A mi vezetőnk most – noha az európaiak asztalcsapkodása miatt ebben a tárgykörben éppen elcsitult –, közel négyszáz évvel a sajnálatos angliai eset után „Szervusz Nép!”, nyílt, józan, keresztényi, egyúttal dolgos népünk rokonszenvét is kereső konzultációt kezdene a lenyakazás valamely formájának visszaállításáról a magyar hazában. Amúgy népként is állunk elébe!)

A szerencsétlen gróf peréből tanulság viszont levonható több is: először, ez amúgy részlegesen jó hír a hatalmaskodóknak, hogy az alkotmányos védelem kijár(na) azoknak is, akik vétkeznek az alkotmányosság eszményei ellen, továbbá hogy nem elég tehát *tudni* és ismerni is az alkotmányos jogot, a hatékony alkotmányos érzület ennél tágasabb, és mindenképpen korábbi.

¹ Fiatalabbak és feledékenyebbek kedvéért és komfortjáért: A cím Tímár Péternek a Lada gyárban játszódó *Egészséges erotika* című fekete-fehér filmjére (1985) utal, amely egyebek mellett a kommunista alkotmány zajos ünneplése közben poharas kefirt fogyasztó férfitársadalom elé tartott ún. görbe tükröt.

Az alkotmányos érzületre akkor hagyatkozhatunk, ha az áthatja a közösséget, de ez is kétséges, ha éppen a (mégoly jogos) szenvedélyek uralkodnak.

Mindebből az is következik, hogy az alkotmány érvényesüléséhez két további, érdekes módon ellentétes forrást is szükséges számításba vennünk: ezek pedig a kötelező bizalom és bizalmatlanság kompozíciója. Bízunk kell a szabályokban, de nem bízhatunk a hatalmasokban, ellenfeleinkben, ...sőt a barátainkban sem. De erre még később visszatérnék.

Hogyan neveljük ki alapjogvédő készségünket?

Tudjuk, nincs már valódi alkotmánybíróság, nincsenek ombudsmanok, nincsen néprésztétel sem, csak konzultáció, sőt a negyedik módosítás óta aligha vitathatóan már alkotmányunk sincs. Miközben itt van több évszázados alkotmányos hagyományunk, továbbá és főleg az eltelt huszonöt év alatt is sokat tanultunk. Mindeközben néha-néha a bíróságok jó, akár még alapjogokat védő döntéseket is hoznak, a strasbourgi bírák pedig úgy havonta koppintanak államunk orrára, továbbá ez a nemalkotmány is deklarálja alapvető jogainkat. Eszerint ez még nem a vég maga, volt már rosszabb, hogy csak a daliás pártállami időket vagy Schmerling provizóriumát említsem (és törökről, tatárról, muszkáról még csak nem is szóltam). Persze nem tudjuk, mit hoz a holnap, jöhet ránk akár a mostaninál rosszabb világ is.

Mindenesetre oda jutottunk, hogy ma már gyakran a házunk küszöbén kell megvédenünk alkotmányos jogainkat. A dúvad állam itt ólálkodik, körülvesz, szimatol, szolgál meg falkákba verődnek. (A dúvad állam Bibó István kifejezése: „A legsürgősebb feladat ennek a dúvad-államnak minden megnyilvánulását felszámolni...” Bibó István: *A politikai és alkotmányjogi kibontakozás útja*, fogalmazvány, 1956. október 30–31.)

Akadnak ma is példaadó emberi kiállások, aminthogy előfordultak olyan állami megnyilvánulások is, noha ezek egyelőre viszonylag ritka esetek, amelyeken ott van az pusztá elnyomás egyszerre savanyú és nyers illata: gondoljunk egynémely bizarr büntetőeljárásokra, rémes házkutatásokra, rendőri zaklatásokra, a jogvédőket, civileket az óidők *szabadnépes*, *pravdás* hangján vádló és ócsárló politikusi szövegekre: és hát senki nem mondja meg, hogy a mai szájkarate² holnap milyen tettekké fajul.

De vajon, mi a teendő? Straffordnak – ő amúgy is a napon állt, és öt kiló vaj volt a fején – nem volt lehetősége kitérni. A mindennapokban ez másként van. A jogok védelme hétköznapi nem a gróf perét és nem a zsidóüldözés vagy a walesi bárdok morális helyzetét modellezi. Ám a személyes érdeket radikálisan felülíró jogvédő magatartás, akárhogy nézem, egyúttal morális döntés is. Tisztelem és szeretem azokat, akik minden cselekedetüket, döntésüket a moralitás mérlegére teszik. Csakhogy ez nem általános parancs, és az ember rendszerint nem is így él. A minden élethelyzetet átható kérlelhetetlen erkölcs a kevesek kiváltsága. Sok év munkáját

² Például Hoppál Péter szóvivő 2013 nyarán: „a dollármilliókért kitartott szervezetek, ezek a szervezetek annyit tesznek, mindössze annyi dolguk, annyi feladatuk van, cserébe az amerikai pénzekért, hogy minden fronton támadják tehát a magyar kormányt, támadják a Fideszt, és támadják Magyarországot miniszterelnökét.” <http://www.ekint.org/ekint/ekint.news.page?nodeid=617A> menekülteket oltalmazó Magyar Helsinki Bizottságról pedig nem valami agyatlan szóvivője, maga a Fidesz szól így: „A nemzetközi spekuláns pénztőke politikai megrendeléseit teljesítő álcivil Helsinki Bizottság pofátlan módon....” 2015. május 22. Fidesz Sajtóiroda, http://os.mti.hu/hirek/107404/os-a_fidesz_kozlemenye

kevesen dobnák oda egyetlen morális gesztus kedvéért. Nem muszáj hősnek lenni, ha nem muszáj, mondom tehát lemondóan.

Nagyon is jogos minden élethelyzetben az ésszerű kockázat mérlegelése. Gyakran azonban nincs is szükség hősiességre, elég némi jogfenntartó önérzet.

Ezerből egyetlenegy

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem, ahogy intézményi alattvalóhoz illik, az Alaptörvény hatálybalépését követően 2012. február 13-án módosította a doktori eskü szövegét, azaz eszerint már nem az alkotmány, hanem az Alaptörvény iránti hűséget fogadja meg a jelölt. Az egyetem szabályzata szerint továbbá, noha az Alaptörvényre esküvés *nem* törvényi feltétele a doktori címnek, az eskü a doktori fokozat elnyerésének mégis elengedhetetlen eleme³.

A módosítás óta már közel ezer (!) doktort avattak, és az esküt mindannyian letették, ám arra nincsen adat, hányan voltak azok, akiknek az Alaptörvényre esküdni nem lehetett könnyű, akik orcájukon pírral, lesütött szemmel, összeszorított néma ajkakkal, esetleg laza testtartással, nyegle gúnnyal, talán a *Hegyi beszéd* esküt tiltó szavaira is gondolva álltak ott, életük egyszerre ünnepi és kínos pillanatában. Az ő döntésük megalkuvás volt, de ésszerű mérlegelésen alapult, és ez morálisan tűrhető, fel sem merült bennem, hogy rokonszenvem a hamis eskü miatt megvonjam bármelyiküktől.

És ekkor jött a Belgiumban kutató és tanuló Kende Judit pszichológus. Híressé vált facebook-bejegyzésében kifejezetten utal arra, mekkora örömmel tölti el, hogy *személyes élethelyzete* biztosítja számára azt a fényűzést, hogy meghozza a fontos lelkiismereti döntést. „Rettentoen örülök, hogy nem függök éppen ettől az államtól, és donthetek szabadon, hogy feleskuszom-e egy alaptörvényre, ami nem fér össze a lelkiismeretemmel.” (A jelek szerint mobiltelefonon írt üzenet ortográfiáját nem változtatom meg, mert ez üdeségét erősíti, szerintem.) Nem tudhatjuk, hogyan döntött volna Kende Judit, ha tudományos egzisztenciája a másik ezerhez hasonlóan az eskü letételétől függne, de szövege azt sugallja, hogy ama ezer döntését elfogadja, és tisztában van kivételes helyzetével. Hiszen Belgiumban ő immár a második doktoriját írja. A ritka és tiszteletet parancsoló hajthatatlan moralisták mellett Kende Judit magatartása egy másik mintát mutat az alkotmányos értékeket ugyancsak érvényesítő és hatékony közéleti morál számára.

Az egyetem vezetői pedig opportunisták ugyan, de nem ostobák. Ők is rettegnek a morális megsemmisüléstől, a pertől, amelyben Kende Judit lelkiismereti szabadságának terjedelméről döntene a bíróság. Ijesztő perspektíva az is, ha Kendének követői akadnának, hiszen egyetlen fecske is csinált már nyarat. Az egyetem Kende döntését követően azonnal belengette doktori szabályzatának felülvizsgálatát. Bingó!

³ Az ELTE doktori esküjének szövege: „Én, ... esküszöm, hogy Magyarország Alaptörvényéhez és a magyar néphez mindenkor hű leszek, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem iránt, annak Rector Magnificusa és Szenátusa iránt mindenkor illő tiszteletet tanúsítok. Ebben az ünnepi órában a tudomány és az igazság szolgálatára szentelem magamat, és arra törekszem, hogy tudományomat az Eötvös Loránd Tudományegyetem tisztességére, embertársaim javára, népem és hazám dicsőségére előbbre vigyem.”

A Mihályok és a nemzeti együttműködés, bizalom és bizalmatlanság

Az alkotmányos érületnek az úgynevezett Magyar Glóbuszon alig vannak jobb kútfői, legyenek bár rímeseek vagy rímtelenek, mint Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, József Attila és Babits szövegei. Most azonban (nem csupán terjedelmi megfontolásból) maradok a Mihályoknál. Akik, tudjuk, amúgy is rokonlelkek voltak, pátoszuk például hasonló (Rádásul Vörösmarty nélkül szerintem Ady költészete sem lenne, de legalábbis nem lenne rá fülünk).

Vörösmarty mit sem tudva erről a mai világról (vagy mégis?) így írt: „Neve: szolgálj és ne láss bért. / Neve: adj pénzt és ne tudd mért. / Neve: halj meg más javáért! / Neve szégyen, neve átok...”.

Légy bizalmatlan – mondja Vörösmarty – a törvény, a jog, az alkotmány, az bizony rendszerint az önkény rabja és az önkény szolgálja.

„És itt a törvény – véres lázadók/ Hamis bírák és zsarnokok mezéből”.

„...a népnek / Atyái voltak,/ S amint atyáik vétkezének, / Ők úgy hullottanak: / A megmaradt nép fölsüvölt: / Törvényt! s a törvény újra ölt. / Bukott a jó, tombolt a gaz merény: / Nincsen remény!”⁴

Mintha a teremtés műve változna itt a nagy költő kezén pontosan fordítottjára, ahol a teremtés terepe kap egy kis zugot, és erőtlenséggel onnan száll szembe a világot uraló gonosz hatalmával: „Hogy még alig bír a föld egy zugot, / Egy kis virányt a puszta homokon / Hol legkelendőbb név az emberé, / Hol a teremtés ősi jogai / E névhez 'ember!' advák örökölni”⁵

De Vörösmarty démona még ennyit sem tűr el – Hátrább a bizakodással! – megint beszél, én meg akárhányszor olvasom, hirtelen mindig *budai/rózsadombi emberjogi úrilány* leszek, aki csendben elalél, miközben csontjáiig ér el a nemzeti büszkeség. A költő, aki soha az életben nem is látott szerecsent, képes volt így folytatni: „Kivéve aki feketén született, / Mert azt baromnak tartják e dicsők / S az isten képét szíjjal ostorozzák.” De nincs vége ennek a szakasznak: „És mégis – mégis fáradozni kell.”⁶

Ehhez szól hozzá Babits Mihály híres, Vörösmarty Mihályt ünneplő beszéde, de mintha éppen ő is a Tusványosra (bocs!) válaszolna, kárhóztatva azt a beszédet, amely úgy szól a „magyar glóbusról”, mintha egészen külön darabja volna a világnak”. Merthogy ez Babits szerint is ostoba provincializmus. Továbbá:

„S mi lehet ma nagyobb bűn és veszély, mint az a sötét megnyugvás a rosszban, amely kajánul és csüggedten ismételteti: ez mindig így volt és mindig így lesz!”⁷

⁴ Vörösmarty Mihály: *Az emberek*, 1846

⁵ Vörösmarty Mihály: *Gondolatok a könyvtárban*, 1844

⁶ Vörösmarty Mihály: *Gondolatok a könyvtárban*, 1844

⁷ Babits Mihály: *A mai Vörösmarty*, Ünnepi beszéd Székesfehérvárott, Vörösmarty születésének 135-ik évfordulóján, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00599/18931.htm>

Mik volnának akkor az alkotmányosság híveinek mostani feladatai?

Sokan nem kevés keserőséggel állapítják meg, hogy ma a szabadság helyreállításától távolabb vagyunk, mint amilyen távol voltunk (látszottunk lenni) öt évvel ezelőtt. Valójában viszont, és ez aligha vitatható *matekozás*, a nemzeti együttműködés bukásához az öt évvel ezelőthöz képest, nem kevesebbel, pontosan öt évvel vagyunk közelebb.

Igaz viszont, elrontottuk. Az alkotmány úgy veszett el intézményi szinten a magas közjogi szervezetekben, hogy mi magunk hagytuk elveszni. Bizony restek voltunk. Visszaszerezni majd egyszer nem lesz könnyű. Annál inkább, mert az alkotmány mindig politika is, tehát feltételei is ilyenek. Ha eljön az idő, új szervezetre és új emberekre lesz szükség a politikában és a politika közelében ahhoz, hogy végre szabadság legyen. De mit tehetnek addig is az alkotmány hívei? Annál mindenképpen többet, mint hogy önlevükben megfőve kivárják a valamivel jobb időt.

A mindennapokban kell talán cselekedni, ott tanulni és ott tanítani, miként éljünk. Naponta tennünk kell valamit, legalább valami keveset, a szabadság védelméért, az autonómiákért az óvodában, az iskolában, a dolgozóban, a villamos peronján vagy a postaládánk ellenőrzésekor, akármikor. Ez a kisded cikk erről szólt csak.

Van itt amúgy még valami, egyszerre a jelennek szóló szép üzenet és a távolabbi cél kimondása, afféle palackposta-szolgálat. Nekem ehhez gyenge a tollam, de Vörösmarty Mihály már ezt is megmondta: „Hogy a legalsó pór is kunyhájában / Mondhassa bizton: nem vagyok magam! / Testvérim vannak, számos milliók; / Én védem őket, ők megvédnek engem. / Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.” Legyen hát így!